

Szerkesztette

MEZEY BARNA

Kölcsönhatások

Európa és
Magyarország
a jogtörténelem
sodrásában

GONDOLAT

Jogtörténeti
Értekezések 50.

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK 50.

Sorozatszerkesztő
MEZEY BARNA

MEZEY BARNA (szerk.)

Kölcsönhatások
Európa és Magyarország
a jogtörténelem sodrásában

Gondolat Kiadó • Budapest, 2021

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK 50.

A kötet az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat tagjaként
az ELTE Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékén működő
MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport programja keretében jelenik meg.
mtajogtortenet.elte.hu

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes, írásbeli hozzájárulásához van kötve.

© Szerzők, 2021

www.gondolatkiado.hu
facebook.com/gondolatkiado

A kiadásért felel Bácskai István
Borítót tervezte Pintér László
Tördelő Jeszenszky Katalin

ISBN 978-963-556-204-6
ISSN 0134-0026

TARTALOM

RÉVÉSZ T. MIHÁLY Jubileumi köszöntő	9
A. GERGELY ANDRÁS A jogi néprajz és jogantropológia hatása a társadalomtudományokra	15
ANTAL TAMÁS Párhuzamos intézmények az angol és a magyar esküdtszék történetéből	22
BALOGH ELEMÉR Az egyházi bírászkodás fő kérdései a középkori Európában	32
BALOGH JUDIT A motívumok szerepe a Csemegi-kódex reformterveiben – átvétel vagy önálló jogalkotás?	40
BÁNKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET Örökösödési jog és gyakorlat a Jászkun területben 1745 után	52
BATÓ SZILVIA „...azt néki büntethető cselekvényül betudni lehessen...” Adalékok Csatskó Imre tervezetének bűnösségi koncepciójához	62
BEKE-MARTOS JUDIT Az elfeledett (alkotmányos) dokumentum: az 1787-es Northwest Ordinance	70
BÓDINÉ BELIZNAI KINGA A bírói fegyelmi felelősség szabályozása a 19. századi Európában	78

DELACASSE KRISZTINA A csalás és a hamisítás elhatárolási nehézségének előzményei a 19. századi magyar büntetőjogi kodifikáció fényében	87
DOMANICZKY ENDRE Adalékok az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport történetéhez	95
FREY DÓRA Etnikum és állampolgárság összefüggése – a magyar szabályozás története nemzetközi kontextusban	100
GOSZTONYI GERGELY A közösségi média felelősségi kérdéseinek korai szabályozása az Amerikai Egyesült Államokban és az Európai Unióban	111
HEIL KRISTÓF MIHÁLY Adalékok a magyar borkereskedelem történetéhez. Törvényjavaslatok és tervezetek a 18–19. század fordulóján és a reformkor elején	120
HOMOKI-NAGY MÁRIA A nemesi magánjog szabályainak tovább élése a neoabszolutizmus idején	130
JANY JÁNOS René David Etiópiában, avagy a jogi modernizáció eltérő mintái	141
KARÁCSONY ANDRÁS Szuverenitás – jogállam – joguralom	149
KÉPES GYÖRGY A magyar kereskedelmi jogi kodifikáció előtörténete 1792-ig	159
KÉPESSY IMRE Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok elfogadásának egy elfeledett mozzanata	167
LEHOTAY VERONIKA Példa vagy ellenpélda? Német hatások a két világháború közötti magyar büntetőjogra	175
MÁTHÉ GÁBOR A jogtörténetről	184

MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN

- Anyakönyvezés térben és időben: az állami anyakönyvezés bevezetése
és építészeti hatásai a dualizmus korában 193

MEZEY BARNA

- „Liberális szó illiberális tettek mellett elenyészik”
– A börtönügyi javaslat az 1843–1844. évi országgyűlés kerületi ülésén 205

NAGY JANKA TEODÓRA

- Az európai jogszokáskutatás kultúrtörténeti mintázatai
és kaukázusi kapcsolatai: az oszét „élő és gyakorolt jogszokásokról”
(Forrásközlés: az alán [oszét] etikai kódex) 220

NAGY NOÉMI

- A nemzetiségi egyenjogúság színe és fonákja
a ciszlajtán koronatarományok oktatási rendszereiben 237

PÁLVÖLGYI BALÁZS

- Divergencia vagy aszinkronitás?
A kivándorlás osztrák és magyar szabályozásának útjai, 1867–1914 246

PANDULA ATTILA

- Pálffy Pál (IV.) nádor mortuáriuma 254

PAP ANDRÁS LÁSZLÓ

- „Nemzetiségi” és „kisebbségi” fogalmi konstrukciók
az 1868. évi XLIV. törvényben 260

PÉTERVÁRI MÁTÉ

- A kereskedelmi csőd a második magyar csődtörvényben 271

PETRASOVSKY ANNA

- A *ius resistendi*, az ellenállás jogának megítélése
a 19. századi természetjogi magyar jogirodalomban 282

RIGÓ BALÁZS

- A *Liber Vagatorum* és a világi szegényügyi igazgatás kezdetei
Strasbourgban (1509–1523)
– Szatíra a koldulásról a reformáció előestéjén 293

SZABÓ ISTVÁN Néhány vitapont a történeti alkotmány hatályos közjogunkba történő elhelyezéséről	301
SZABÓ SZILÁRD Az Osztrák–Magyar Monarchia fogalom előzményei, kialakulása és jelentése	309
SZÉPVÖLGYI ENIKŐ Gondolatok az állami gyermekvédelemről szóló törvénycikkek 120. évfordulójára	316
VARGA CSABA A jog mint elméleti és történeti kutatások tárgya	324
VERESS EMŐD A szovjet típusú diktatúrák államosításai Kelet-Közép-Európában: értelmezési keretek	332
ZINNER TIBOR Adalékok az igazságügyi tárca fegyelmi bizottságának történetéhez, 1957–1962	351
Jogtörténeti Értekezések	359

Nagy Janka Teodóra*
AZ EURÓPAI
JOGSZOKÁSKUTATÁS
KULTÚRTÖRTÉNETI
MINTÁZATAI ÉS KAUKÁZUSI
KAPCSOLATAI:
AZ OSZÉT „ÉLŐ ÉS GYAKOROLT
JOGSZOKÁSOKRÓL”
(FORRÁSKÖZLÉS:
AZ ALÁN [OSZÉT] ETIKAI KÓDEX)

A tanulmány az európai jogszokáskutatás folyamatát alakító hatások, kapcsolódások vizsgálatát helyezi fókuszába. Az orosz jogszokásgyűjtések a Mainetanítvány Kovalevszkij, valamint az orosz és az európai kutatásban egyaránt otthonosan mozgó Bogišić közvetítő szerepét érintve egy szélesebb kultúrtörténeti hivatkozással az alánok és a magukat az alán kultúra örököseinek tekintő oszétok „élő és gyakorolt jogszokásait” vizsgálja, annak egy modernkori forrását is közreadva.

I.

Az elmúlt években több tanulmányban is felhívhattam a figyelmet a jogszokáskutatások az európai jogi modernizációban játszott, a jogtörténet számára is fontos szerepére.¹ Európában a 19. században, a nemzetállamok kialakulásának

* Nagy Janka Teodóra PhD, tanszékvezető egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szociális Tanulmányok Tanszék. MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH).

¹ A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal FK 132220 sz. pályázat támogatásával készült. A témáról legutóbb: NAGY, Janka Teodóra: European perspectives of studying Hungarian ethno-judicial life. In BÉLI, Gábor – DUCHONOVÁ, Diana – FUNDARKOVÁ, Anna – KAJTÁR, István – PERES, Zsuzsanna (szerk.): *Institutions of Legal History with special regard to Legal Culture and History*. Pécs–Bratislava, 2011, Institute of History of Slovak Academy of Sciences, 377–386. p.; NAGY Janka Teodóra: A jogi népeletkutatás (1939–1948) nemzetközi előzményei, elméleti és módszertani kérdései, eredményei a hazai interdiszciplináris tudományfejlődésben.

időszakában a polgári jogfejlődés és a jogi modernizáció során került a kutatások fókuszába a nép körében „élő és gyakorolt jogszokások” megismerése. A közvetlen cél az egyes országokban a modern jogintézmények szervességének hangsúlyozása volt a népi jogban fellelhető előzményeinek megismerésével és hasznosításával. Ezek a *folklore juridique*, *rechtsgeschichtliche Volkskunde*, *Rechtsarchäologie*, *rechtliche Volkskunde*, vagy *Ethnography of Law*, *Juridical Anthropology*, *Ethnojurisprudence*, *Legal Anthropology*, *Folk Law* megnevezéssel az egyes országokban különböző tudományterületekhez kapcsolódó (pl. jogtörténet, néprajz, történettudomány), a közelmúltban kialakuló hazai terminológiai konszenszusokban „népi jogélet-kutatások” néven összefoglalható jogszokásgyűjtések a történeti szemléletet és a jelenkutatást egyesítve egy-egy konkrét térség és közösség által megfogalmazott kérdésekre keresték a választ.

A magyar jogszokáskutatást Európa élvonalába emelő, széles körű szakirodalmi tájékozottságon alapuló kutatástörténeti áttekintésében már Tagányi Károly felhívta a figyelmet azokra a hatásokra, amelyek a 19. századi európai jogszokáskutatókat meghatározták.² Németországban pl. a *Karl Friedrich Savigny*, a *Jakob és Wilhelm Grimm* nevéhez kapcsolódó történeti-jogi megközelítés (néplélektan) a „jó törvények” megszületéséhez elengedhetetlen tartotta a nép hagyományainak, gondolkodásának megismerését.³ Oroszországban viszont a pragmatikus (elsősorban az orosz igazgatási, kormányzati szempontú) megközelítés a 19. század első felétől az „élő jog” részének tekintette, tehát alkalmazta a birodalomban élő népek „véneinek ajkáról összegyűjtött” régi jogszokásokat.⁴

Baltazar Bogišić a dél-európai és balkáni országok jogszokásait feltérképező kutatásait – amelyekben az orosz kormányzati pragmatizmus és a német jogalkotási törekvés egyaránt megjelent – mára az európai jogszokáskutatás szerves részének tekintetik.⁵ A francia *René Manuier* vagy a spanyol *Joaquin Costa* nevével fémjelezhető jogszokáskutatók dogmatikai és módszertani

In NAGY Janka Teodóra (szerk.): *A jogtörténet új forrásai: Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Digitális Adattár. New sources of legal history research: Digital Database of folk Law (DDFL)*. Szekszárd, 2018, Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, 251–316. p.

² TAGÁNYI Károly: *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. I. A családi és öröklési jogszokások*. Budapest, 1919, Magyar Néprajzi Társaság

³ SAVIGNY, Friedrich Carl: *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*. Heidelberg, 1814, Mohr und Zimmer; GRIMM, Jacob: *Von der Poesie im Recht. Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft*, Band 2. 1816. Heft 1. 25–99. p.

⁴ TAGÁNYI 1919, 45–50. p.

⁵ Részletesen: BOGNÁR Szabina: *Valtazar Bogišić's Programme on Collecting Legal Customs: its Influence within Hungary*. In BRENESELOVIĆ, Luka (szerk.): *Spomenica Valtazara Bogišića o stogodišnjici njegove smrti 24. apr. 2008. godine*. Belgrád, 2011, Službeni glasnik. Institut za uporedno pravo, 165–182. p.

eredményei azonban a kölcsönhatások újraértelmezése során a jogtörténet számára új kérdéseket fogalmazhatnak meg.⁶

Mára a történeti-elméleti és a kormányzati-pragmatikus irányzatok korábbi éles elkülönítése helyett az európai jogszokáskutatás közös folyamatát hangsúlyozó kutatások egyaránt eredményeik között tartják számon azt, hogy a történeti-elméleti jogszemlélet képviselőjeként ismert Savigny számos korábban összegyűjtött jogszokást a német egységes polgári törvénykönyvbe emelt igazságügyminiszterként. Az orosz területek pragmatikus célú kaukázusi jogszokás gyűjtéseinek eredményei pedig *Henry Sumner Maine* tanítványa, *Maxim Maximovics Kovalevszkij* történeti-jogszemléletű feldolgozásával gyakoroltak hatást az európai jogszokáskutatásra.⁷

A „megkésettként” értékelhető magyar jogszokáskutatásra a két világháború között elsősorban a német és az osztrák kutatás gyakorolt közvetlen hatást.⁸ A kutatástörténet kevesebbet foglalkozott az első világháborút megelőző oroszországi, Tagányi Károly által precedensjellegűnek tekintett kutatásokkal, pedig ezek keretében került sor a kaukázusi oszét népcsoport – és ezen belül a jászok rokonaiként számontartott digorok – jogszokásanyagának összegyűjtésére 1844-ben.⁹

A magyarországi jászok éppúgy, mint az oszétok,¹⁰ az alán népcsoporthoz tartozónak tekintik magukat. Nemcsak a jászok által a 16. századig megőrzött

⁶ MEZEY Barna: Szokásjog és szokás határán: jogszokások. In MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*. Budapest, 2009, ELTE Eötvös Kiadó, 13–26. p.; TÁRKÁNY SZÜCS, Ernő: Results and Task of Legal Ethnology in Europe. *Ethnologica Europæa*, Vol. 1. 1967. Iss. 1. 195–217. p.

⁷ КОВАЛЕВСКИЙ, Максим Максимович: *Современный обычай и древний закон. Обычное право осетин в историко-сравнительном освещении*. I-II. Москва, 1886; *Modern customs and ancient law*. London, 1891; *Coutume contemporaine et loi ancienne. Droit coutumier Ossétien*. Paris, 1893

⁸ NAGY Janka Teodóra: *A magyar jogi népeletkutatás (1939–1948) története és forrásai*. Szekszárd, 2018; БОГНАР Szabina: *A népi jogélet kutatása Magyarországon*. Budapest, 2016, Magyar Néprajzi Társaság

⁹ Anyagot közreadta: КОВАЛЕВСКИЙ 1886; ГУТНОВ, Феликс Хазмурзаевич: *Обычное право осетин. Часть I. Адамы Тагаурского общества (Список Норденштрена 1844 г.)*. Владикавказ, 2012; ГУТНОВ, Феликс Хазмурзаевич: *Нормы обычного права осетин. Часть II. Адамы общества Западной Осетии*. Владикавказ, 2015

¹⁰ A magukat az alánok keleti leszármazottainak tekintő, több mint félmillió, a grúz források által „oszétnek” nevezett nép (önelnevezéssel: „irættæ”, belső csoportok: *iron*, *digor* és *kudar*) a Kaukázus északi lábánál él. Sajátos kulturális és nyelvi örökséggel rendelkezik: ők az alánok és szarmaták utolsó északkelet-iráni dialektust beszélő leszármazottai. Oszétia 1774-ben Oroszország protektorátusa, 1806-tól hivatalosan is a cári birodalom része. A szovjet forradalom után az észak- és dél-oszétokat külön igazgatási kerületbe szervezték (*Tyerek Szovjet Köztársaság, Grúz Demokratikus Köztársaság*). Az előbbi neve a Szovjetunió belüli először *Észak-Oszét Autonóm Terület* (1924), majd *Észak-Oszét Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság* (1936) lett és 1990 után is Oroszország autonóm tagországa maradt, 1991-ben pedig felvette az *Észak-Oszét Alán*

és használt digor nyelv közössége,¹¹ de a történeti, társadalmi és mentalitásbeli hasonlóságok is erősítették ezt a rokonságot. A magyarországi jászok történetét és közjogilag is biztosított privilegizált helyzetét, státuszát, 1876-ig a „jász autonómia” szervezeti és jogi statutumokkal körülhatárolt területeit a közösség tagjai mind a mai napig számon tartják – éppúgy, mint az Oroszország Észak-Oszét-Alán Köztársaságában élő oszétok saját történetük, társadalmuk, mentalitásuk és kultúrájuk az alán népekével közös alapjait.¹²

A középkori európai lovagi kultúra

A 10–12. században a lovagság intézményén keresztül történt meg a népvándorlaskor és a korai feudális államok lovas harcosainak a lovagi rendbe, majd a nemességbe integrálódása. A lovagság nemcsak sajátos haditechnikát, harcmódot,¹³ jogok és kötelezettségek bonyolult rendszerét jelentette, de szigorúan szabályozott életmódot, mentalitást és értékrendet is, amelynek alapja a „hősiesség ethosza” és a „lovaetika” volt. Eszménye a kereszténységet és a hűbériséget élete árán is védelmező lovag, akinek a becsületről, a szolgálatról, a feltétlen helytállásról szólt az élete.¹⁴ Ezt közvetítette a sajátos viselkedési és érintkezési normákat, új ideált és erénykódexet teremtő lovagi kultúra, amely nemcsak a hősiességhez társuló erények (pl. becsület, hírnév,

Köztársaság nevet. A dél-oszétok a szovjet idők óta a grúzokkal szemben folytatott függetlenségi törekvései eredményeként 1991-ben *Dél-Oszétia* elszakadt Grúziától, az Oroszország és Grúzia közötti véres konfliktus időszakában pedig kikiáltották a független *Dél-Oszét Köztársaságot* (2008).

¹¹ Az 1957-ben előkerült jász szójegyzék (1422) oszét (digor) nyelvvél rokonságot mutató szavai megerősítették a történeti források alapján a 16–17. század fordulójára datált jász(digor)-magyar nyelvváltás tényét. NÉMETH Gyula: *Eine Wörterliste der Jassen, der ungarländischen Alanen*. Berlin, 1959, Akademie-Verlag.

¹² BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet: *A Jászkun szabadság. A törvényesség helyi sajátosságai a Jászkun kerület népi kultúrájában (1682–1876)*. Szekszárd, 2017, Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.

¹³ A középkorban a lovagi kultúra kialakulásában, formálódásában meghatározó szerepe volt az alánok életét is kitöltő harcnak, fegyverforgatásnak. Az alánok a fiúgyermekeket nagyon fiatalon megtanították lovagolni, a férfiak életük nagy részét lóháton töltötték, a gyalogharcot megvetették. (Ammianus Marcellinus 31.2.20. – ROLFE, J.C., trans. Ammianus Marcellinus. Cambridge, 1939, Harvard University Press, 393. p.) Nagy távolságból íjjal és nyíllal, közelről lándzsával és hosszú, éles karddal harcoltak. A középkorban a lovagok Arthurhoz hasonlóan már szintén lóháton, páncélingben és sisakban, lándzsával és karddal vívtak. (NICKEI, Helmut: *Wer waren König Artus' Ritter? Über die geschichtliche Grundlage der Artussagen. Zeitschrift den historischen Waffen- und Kostümkunde*, 17. 1975. 1–28. p.)

¹⁴ A lovag első nagy irodalmi mítosza a 11. század közepe felé jelenik meg: a Nagy Károly és közvetlen utódai történeteit megformáló Roland-ének hőse a kereszténység dicső harcosa, aki a feudális hűbéri rend arisztokratikus eszméjét, a becsületet és a szolgálatot tartja lételelemének. Ugyancsak ezt a lovagideált rajzolják meg *Chrétien de Troyes* és követői verses lovagregényei a 12. század második felétől: Arthur és lovagai a lovagi eszmény és erénykódex megtestesítői.

hűség, áldozatkészség, lemondás, nagylelkűség, jámborság, önmegtartóztatás) gyakorlását jelentette, de egy szigorúan formalizált, ünnepélyes rendet is: az „udvariasságot” a harc és a nők eszményített helyével és szerepével. A lovagi kultúra formálódásához az egyház is jelentős mértékben hozzájárult az egyházi lovagrendek létrehozása mellett a harcosok, imádkozók, dolgozók rendje hármasságának, a szegények, elesettek védelmének hangsúlyozásával.

A lovagi kultúra udvari kultúra volt, amely elsősorban a világi és egyházi főnemesi udvarokban alakult ki, értékrendjének, életérzésének egyik legfontosabb közvetítője az irodalom és a zene volt. Az irodalmi alkotások közül a legismertebb a Roland-ének, majd az Arthur királyról és a kerekasztal lovagjairól szóló feldolgozások. Dél-Franciaország a kor kultúráját jellemző rendkívül gazdag és toleráns szellemű udvari társadalmában pedig a 11. század végén megjelent a trubadúrköltészet,¹⁵ amelynek középpontjában a lovagi erények között kulcsszerepet játszó, a feudális függés és hűség formájában elképzelt, a nő feltétlen tiszteletén alapuló „udvari szerelem” állt. A lovagi kultúra kialakulása és annak arisztokratikus társadalmi viselkedéskultúráként és erénykódexként formalizálódása – ahogyan arra a szakirodalomban többen is felhívják a figyelmet – hosszú civilizációs folyamat eredményének tekinthető. Ennek során vetődik fel az európai lovagkultúra és az alán lovas kultúra, a „lovagethosz” és a „lovasethosz” kapcsolódásának lehetősége,¹⁶ amely az alán hagyományok keleti őrzői, az oszétok nemzeti sajátosságának lényegét jelentő, archaikus jogszokások vizsgálatára irányítja a figyelmet.

A lovagiasság mint az oszétok alán öröksége

Az európai lovagi kultúra virágkorában (11–12. sz.) élte legfényesebb napjait a Kaukázusban az Alán Királyság, amelynek emlékéit az 1239-ben bekövetkezett mongol pusztítást követően csak a hegyek közé húzódott oszétok krónikásai, történetmondásai őrizték. Az alán „lovasetika,” a világnézetet,

¹⁵ A mesterségükre büszke trubadúrok költészetét magas fokú formaművészet, bonyolult strófaszerkezet, rímtechnika és irodalmi köznyelvhasználat jellemezte. SZABICS Imre: *A trubadúrok költészete*. Budapest, 1995. Balassi Kiadó

¹⁶ Franco Cardini az európai középkori és a kaukázusi lovagiasság közötti kapcsolat gyökerét az észak-iráni népekre (szkítákra, szarmatákra és alánokra) jellemző lovas kultúrában látja. Felhívja a figyelmet arra, hogy a haditechnikai változások elválaszthatatlanok a viselkedési és a kulturális normáktól, az erkölcsi meggyőződéstől és az értékrendtől. Erre példaként említi, hogy Alania bukása után a lovasethosz számos kaukázusi nép kulturális örökségévé vált. CARDINI, Franco: *Alle radici della cavalleria medievale*. Firenze, 1981, La nuova Italia. Hasonló álláspontot fogalmaz meg: LITTLETON, C. Scott – MALCOR, A. Linda: *From Scythia to Camelot*. New York, 2000, Garland; ХАДИКОВА, Алина Хазметовна: *Традиционная культура общения осетин: этнокультурные особенности и истоки формирования. Современные проблемы науки и образования*, 2014. 3. sz.

viselkedési szabályokat és erkölcsi modellt meghatározó „hősiesség ethosz” azonban elevenen élt „a hegyi feudalizmus”¹⁷ (13–18. sz.) időszakában is – társadalmi-kulturális örökségként végigkísérve az egész oszét történelmet. Részleteiben is adatolható, életkor, nem és társadalmi helyzet (rokon, ismerős, idegen, vendég stb.) szerint tagolt jog- és kötelezettségrendszer jelentett; a normatív attitűdökön túl történetileg kialakult erkölcsi és személyes eszméket, archetípusokat, amelyek pontosan szabályozták az élet minden közösségi pillanatát. Ez jelentette az oszét kultúra értékrendi alapját, amelynek neve iron nyelven „ægdau” (ősi szokás, viselkedési norma), alapja pedig a hegyi feudalizmus patriarchális, elsősorban családi és nemzetségi keretei között továbbra is a „hősiesség ethosza” volt.¹⁸

Az oszét férfi életének legfontosabb célja a nemzetség becsületének szolgálata, annak megőrzése vagy helyreállítása volt az évszázadok során az „ægdau-ban” sűrűsödött értékrend, eszme, erkölcs alapjain. Ennek kereteit a maga sajátos erénykódexe (pl. becsület, hírnév, bátorság, hűség, igazságosság, emberi nemesség, áldozatkészség, lemondás, nagylelkűség, önmegtartóztatás) és az ehhez társuló viselkedési és érintkezési szabályok szigorúan formalizált, szertartásos rendje jelentette. Így vált az „ægdau” szerinti helyes viselkedés egyben az emberi érték, az egyén közösségi értékítéletének zsinórmértékévé.

Az oszét „ægdau” a teljesség lehetőségét nélkülöző bemutatására három időszak három nagy forráscsoportja alapján teszünk kísérletet. A legarchaikusabb forrás a *Nart-eposz* (Kr.e. 8–7. sz. – 13–14. sz.), a második forráscsoport a *hegyi feudalizmus jogszokásainak* (13–18. sz.) összegyűjtése és közreadása a 19. sz. második felében a nemzeti törekvéseket erősítő és az orosz birodalom keretei közötti újjáteremtő polgári fejlődés folyamatában. A harmadik pedig a nemzeti függetlenségi törekvések megerősödésének időszakában magát 1991-től nevében is az alán hagyományok örökösének tekintő Észak-Oszét-Alán Köztársaságban a nemzeti történelemtől elválaszthatatlan társadalmi-kulturális örökség részét jelentő jogszokások forrásközlésével, monografikus feldolgozásával párhuzamosan azok ismét a mindennapok részévé, „élő és gyakorolt jogszokássá” tétele.

Az első, legarchaikusabb forrást, a közösségi jogszokások legrégebbi rétegét, az alán örökség legértékesebb darabját a *Nart-eposz* jelenti, amelyről

¹⁷ Gutnov a „hegyi feudalizmus terminológiát” használja a mongol hódítás és az orosz protektorátus (1239–1774) közötti idősakra. Гутнов, Феликс Хазмураевич: *Горский феодализм*. Владикавказ 2008.

¹⁸ ЧИБИРОВ, Людвиг Алексеевич: *Традиционная духовная культура осетин*. Владикавказ 2008. 101, 132. p.

a kutatók azt feltételezik, hogy *születése a Kr. e. 8–7. század és a 13–14. évszázad közötti időszakra tehető*.¹⁹

A nartok közösségébe a nemzetség, a családon keresztül kapcsolódott az egyén, az pedig, hogy melyik nemzetségbe született, egész életét meghatározta. Mint arra Georges Dumézil²⁰ is felhívta a figyelmet, *a három nart nemzetség (Ahszarggat, Alagat, Borat) a három társadalmi hivatást képviselte. Az Ahszarggatok a nartok falujának felső részén éltek, harcosok voltak, számukra a legfőbb érték a hősiesség, az erő, a bátorság és a harci ügyesség volt. A középső részen laktak az Alagatok, akik rendkívül okosak és ravaszak voltak. Itt tartották a lakomákat és ők őrizték a nartok csodálatos kelyhét, az Ucamongot. A falu alsó részén laktak a Boratok, akik a nartok számára a gazdasági erőt jelentették (földművelők és állattartók voltak), s szemükben a gazdagság, a szerencse volt a legfőbb érték. A családok e nemzetségek keretein belül szervezték mindennapjaikat, amely során a biztonságot, a jövőt (a gyarapodást, a közösség által meghatározott kötelezettségeknek megfelelést) az ifjú harcos számára a sikeres portya és az előnyös házasság jelentette.*

A Nart-eposz évszázadokat átívelő, különböző személyekhez és eseményekhez kapcsolódó egyes részeit összeköti értékrendi meghatározottságuk: a „*hőskultusz*”. Az az ünnepi és szimbolikus heroizmus, amely a feladatát minden nehézséget legyőzve teljesítő, ha kell, életét is feláldozó hőst jellemzi (pl. *Ahszar és Ahszartag, Urizmag, Hamic, Szoszlan, Batraz, Acamaz*).²¹ A feladat pedig mindig a nart nemzetségek hosszú távú fennmaradásához, megerősödéséhez kötődik. Mivel a portyák során megszerzett élelem jelenti a megélhetést a közösség tagjai számára, a jó harcos számított a közösség megbecsült tagjának. Azt „*a nartok a nihaszon, a lakomákon és a halotti torokon a díszhelyre ültették: a lábai alá medvebőrt raktak, három-három fiatalabb állt mindkét oldalán s a háta mögött, még attól is óvták, hogy a legyek zargassák*.”²² Ugyanez magyarázza az öregekhez viszonyulás sokat idézett kétarcúságát is: az öregek iránti tisztelet mindmáig az oszét „*ægdau*” egyik alappillére is jelentő szabályát és ugyanakkor a harcképtelenné, a közösség számára csak teherrel vált öregek megölésének sokat idézett szokását a Nart-eposz időszakában.²³

¹⁹ DUMÉZIL, Georges: *Légendes sur les Nartes. Librairie ancienne*. Paris, 1930; *Le livre des héros*. Paris, 1965; A nartok három nemzetsége. In FRIDLJ Judit (szerk.): *Mítosz és eposz*. Budapest, 1986, Gondolat, 325–409. p.; ISTVÁNOVITS Eszter – ISTVÁNOVITS Márton – KULCSÁR Valéria: *Nartok. Kaukázusi hősmondák*. Budapest, 2009, L'Harmattan, 5–13. p.

²⁰ DUMÉZIL 1930.

²¹ DUMÉZIL 1965. Az eposz hőseinek számos változatú írásmódja közül Kovács J. Béla fordítását használjuk (KOVÁCS J. Béla: *A Nap gyermekei. Nartok*. Budapest, 2008, Püski Kiadó)

²² KOVÁCS J. 2008. 300. p.

²³ Egy nart férfi csak harcban bizonyíthatta rátermettségét, bátorságát, csak a harcban szerzett halál lehetett hősi, dicsőséges, amiről később a lakomákon meséltek, énekeltek. NAGY, Janka Teodóra: „Rocks grow old too...” From killing old men to venerating elders in the Nartae sagas.

A második forráscsoportot a *hegyi feudalizmus jogszokásainak* (13–18. sz.) *összegyűjtése és közreadása* jelenti a 19. sz. második felében a nemzeti törekvéseket erősítő, az orosz birodalom keretei közötti újjáteremtő polgári fejlődés folyamatában. Az elsősorban a Kaukázus hegyei között lakó digorok szokásainak megismerése az 1844-es, majd Kovalevszkij és Miller hitelesítő gyűjtéseinek anyagát jelentette, továbbá olyan utazók megfigyeléseit és adatközléseit a 19. század végén, akik „az élő és gyakorolt”, szóbeliségen alapuló oszét szokásrend részletes feltérképezését segítették.²⁴ Ennek kutatástörténete nem tárgya e tanulmánynak, ahogyan a gyűjtött anyag részletekre kiterjedő bemutatása sem. Az oszét „*ægdau*” értékrendjétől elválaszthatatlan, az egyén életének minden részletére kiterjedő viselkedési és érintkezési szabályok szigorúan formalizált világából (amelyet gyakran „*oszét etikett*” néven foglalnak össze)²⁵ csupán kiemelünk néhány, tanulmányunk tárgyához kötődő példát.

A hegyi feudalizmus időszakát (1239–1774) továbbra is a család, a nemzetség meghatározó szerepe és a „hősiesség ethosza” jellemzi a hagyományos oszét társadalom gazdasági, társadalmi, vallási és rituális rendszerében. Ami szembevetendő, a hegyek közötti rendkívül vad és veszélyes élet (a vérbosszú, a kegyetlenség, a harc, a halál mindennapisága, a hegyek között a természeti és a társadalmi nehézségek) és az erőteljesen formalizált, „udvariassági” szabályrendszer egyidejű érvényesülése. Az életkor, a nem és az azonos (nem az alávetett) társadalmi helyzetűekkel érintkezést²⁶ meghatározó jog- és kötelezettségrendszer legfontosabb területei az öregek, a nők, a saját és más

Nartamongae: the journal of Alano-Ossetic studies-epic, mythology & language, 13. 2018. 1. sz. 106–115. p.

²⁴ Kovalevszkij 1878-ban a neves nyelvészszel, etnográfussal, Vsevolod Fedorovics Millerrel közösen utazott a Kaukázusba az ott élő jogszokások tanulmányozására és lejegyzésére. Miller nyelvészeti és folklór megfigyelései nélkülözhetetlenek voltak Kovalevszkij gyűjtő- és rendszerező munkájához. КОВАЛЕВСКИЙ 1886; ПФАФ, Вольдемар: *Народное право осетин*. Тифлис, 1871; МИЛЛЕР, Всеволод Фёдорович: *Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Издание управления Кавказского учебного округа*. Выпуск IV. Тифлис, 1884–1885; ЧИБИРОВ 2008; ГУТНОВ 2012.

²⁵ Az „oszét etikett” kifejezést használja monográfiájában Magometov (МАГОМЕТОВ, Ахарбек Хаджиретович: *Культура и быт осетинского народа*. Владикавказ, 2011, 336. p.), továbbá Хадикова is. (ХАДИКОВА 2014)

²⁶ F. Cardini felveti, hogy az oszétoknál az európai lovagi kultúrától eltérően nemcsak a felsőbb osztályok körében őrizték meg a „lovás- és lovagetika” szabályait, hanem az osztálykülönbségek nélkül az oszét nép teljes körére, kiterjedt. Gutnov azonban történeti munkáiban és az 1844-bes digor jogszokásgyűjtés anyagát vizsgálva is felhívja a figyelmet arra, hogy a hegyi feudalizmus társadalmát szigorúan elkülönülő, sajátosan tagolt osztályok, illetve csoportok jellemezték többek között aszerint, hogy valaki egy oszét nemzetség teljes jogú tagja volt (pl. törvényes feleségtől vagy ágyastól született), illetve más népcsoporthoz tartozó személyként élt és végzett munkát az oszét patriarchális családban. Az oszét „*ægdau*” csak a teljes jogú oszétokra, a törvényes házasságban született gyermekekre vonatkozott. ГУТНОВ 2012.

nemzetségbeliekkel, az idegenekkel és a vendégekkel érintkezés, továbbá az ünnepi és a mindennapi társas együttlét szabályai.²⁷

Csak néhány, tárgyunkhoz kapcsolódó példa a rendkívül gazdag és differenciált anyagból. A gyermeket megszületésétől az időssek tiszteletére nevelték (pl. a fiatalabb mindig elsőként üdvözölte az idősebbet, akit illett előreengednie is; csak az idősebb felszólítására szólalhatott meg; nem ülhetett le, amíg nála idősebb állt, cselekedete előtt köteles volt kikérni az idősebbek véleményét).²⁸ A szabályok rendkívüli cizelláltságára jó példa a lovaglás etikettje. Két lovas esetében a fiatalabb az idősebb balján lovagolt, ha három lovas haladt együtt, a legfiatalabb lovagolt elől, a másik kettő pedig úgy követte, hogy az idősebb volt a jobb oldalon. Úticéljukhoz is így kellett megérkezniük. Ha egy lovas nála idősebb lovassal találkozott, meg kellett fordítania a lovát és az idősebb lovast annak bal oldalán mindaddig kísérnie kellett, amíg az el nem engedte.²⁹ A fiatalabbaknak így kellett kimutatniuk tiszteletüket az előttük járó generáció tudása, tapasztalata, elvégzett munkája iránt, amelynek folytatása rájuk várt. Az idősebbeknek pedig természetesen e tiszteletre méltó módon kellett viselkedniük.³⁰

Az üdvözléseknek is szigorú szabályai alakultak ki – és élnek mind a mai napig, mint pl. a könyökben meghajlított jobb kéz, vagy az egyszerű, közvetlen üdvözlő szavak: „*Legyen jó a napod!*” („*Dye bon hors ued!*”). A nők üdvözlésének formái, illetve a női viszontválaszok szintén pontosan körülírtak voltak, a vendéget búcsúztató szavak szerények és udvariasak, „*az őszinte melegség, a személyes jóakarát és az emberies érzés*” tükörképei.³¹ Ahogyan az üdvözlés és az elköszönés, az egymás közötti kommunikáció is udvarias, tapintatos és visszafogott volt. Az elhamarkodott, a hangos, indulatos, a vulgáris, a méltatlan beszédet éppúgy elítélték, mint a beszélőpartner meg nem hallgatását vagy a közbeszólást. Az üdvözlés, a búcsúzás és a beszélgetés metaforákkal, szimbólumokkal teli, majdhogynem költői volt.³²

A hegyi feudalizmus időszakának a lovagi kultúra nőideáljához hasonlító nőképe szembevetően eltért a Nart-eposz nőalakjaitól. A nart asszonyok egyenrangú társai, gyakran segítői voltak férjüknek, akit saját maguk választottak,

²⁷ МАГОМЕТОВ 2011.

²⁸ ПФАФ 1871; МАГОМЕТОВ 2011.

²⁹ МАГОМЕТОВ 2011.

³⁰ МИЛЛЕР 1884–1885.

³¹ КАНУКОВ, Инал Дударович: *Характерные обычаи осетин, кабардинцев и чеченцев*. Кавказ, 1876.

³² Magam is megtapasztaltam ennek élő gyakorlatát a terepkutatások során (PTE „Utazó Nagykövet Pályázat” 2017.11.13–26. és 2019.06. 05–20. Oroszország, Észak-Oszétia-Alán Autonóm Köztársaság, Vladikavkaz, Abajev Észak-Oszét Humán és Társadalomtudományi Kutatóintézet (SOIGSI), Hetagurov Észak-Oszét Állami Egyetem (SOGU), Lac, Dél-Oszét Állami Egyetem (YOGU, Chinvali).

vagy próbára tették a házasságkötést megelőzően (pl. *Satana, Veduha, Ajszana, Agunda*). Amíg az oszét hegylakó férfiak viselkedésének alapja továbbra is a már a Nart-eposzról ismert „lovasetika” és a „*lagdzinad*” („*férfiasság*”) volt, addig a nőknél a „*nymd*”, („*félénkség*”): a szépség, a szelídség, a szemérmesség, a türelem, a tánc, a hangszeres zene és az ének művelése.³³ Az oszét nők életét kitöltötte a velük szemben támasztott szigorú elvárásoknak, szokásoknak megfelelés, az idősebbeknek, majd a férjnek való engedelmesség. Cserébe a nőket csodálat és mély tisztelet övezte. Ha egy férfi lóval járta az útját, köteles volt leszállni lováról, ha egy nő jött vele szemben, és csak annak elhaladása után folytathatta azt. Ha egy nő megjelent, a férfiak kötelesek voltak felállással üdvözölni, a harcosok abbahagyni a párbajt, a verekedést, a vérbosszú kiterjesztése tilos volt a nőkre. Mert bár saját családján belül a fiatal lány és asszony rendkívül kiszolgáltatott volt (pl. hajnalban kelt, felsöpörte az udvart és az utcát, egész napja az anyós és a család idősebb tagjai által kiadott munkával telt), a saját és más nemzetségbeli férfiaknak „lovagként” kellett őt tisztelnie, támogatnia, segítenie és védelmeznie.³⁴

Az oszét etikett rendkívül színes szövetének egyik meghatározó motívuma a *vendégjog* és a *lakoma* volt. Az oszét vendégjogban az ősi védelmi jog kiegészült a vendégszeretet kimutatásának különböző formáival az otthonát megtisztelő vendég (ismerős vagy idegen) esetében, akit így köszöntött a házigazda: „*A házam a házad; Tiéd vagyok házam népével együtt!*” A háziak igyekeztek mindenben a vendég kedvére tenni, hiszen ezt kívánta az „*ægdau*”, amelynek megsértőjét a közösség ítélete („*khodu*”) szerint „*a kutyák sziklájáról*” dobták a folyóba. Az oszét vendégjog még a vérbosszú szabályainál is erősebb volt.³⁵

A lakoma az oszétok számára nemcsak étkezési, ivási és társasági alkalom volt, hanem az „*ægdau*” kikezdhetetlen része. Életük, világképük, szellemi és erkölcsi örökségük része, amely szorosan összefüggött hitükkel, életmódjukkal és a társas viselkedés normáival. Bár kisebb közösségeként voltak eltérések, de mindenki által jól ismert, általános, normatív szabályok határozták meg, hogy az asztalnál mikor, kinek, mit és hogyan kell cselekednie, milyen rítusokat kell követnie. Miller találóan úgy fogalmazott, hogy „*szigorúbb etikett érvényesült a hegylakók szegényes abroszán elköltött házi ételek elfogyasztása során, mint az európai főúri udvarok aranyozott edényektől és pompás fogásoktól roskadozó lakomáin*”.³⁶ Csak néhány példa: a lakoma a férfi attribútum („*Laegdzinad*”) része volt, így a tiszta elme és az önuralom jelentette az alapját. Például az oszétok a végletekig képesek voltak elviselni

³³ Магомедов 2011.

³⁴ Магомедов 2011.

³⁵ Магомедов 2011.

³⁶ Миллер 1884–1885.

a nélkülözéseket, közöttük az éhezést is anélkül, hogy egyáltalán szóra méltatták volna.³⁷ A lakomán azonban, akármilyen éhes volt a vendég, nem szabadott, hogy ezt észrevegyék: lassan kellett ennie, betartva az étkezés és a beszélgetés aprólékos, szigorú szabályait. A részegség, a mértéktelen ivás igen nagy szégyennek számított.

Az oszétok a szegények, a betegek, a rászorulóknak segítségét is alapvető kötelességüknek tartották. Már a Nart-eposzban Szoszlán a Halottak országában tett látogatása során megjutalmazva látja azokat az embereket, akik „*a földi életükben senkit sem loptak meg, szerették a szegényeket és segítettek őket*”.³⁸ A hegyi feudalizmus időszakában külön intézménye, szokásrendje volt a jótevénytudásnak (*ziu*), amely rokonsági kapcsolat, illetve személyes érdekek hiányában is az özvegyek, árvák, betegek, öregek segítségének kötelezettségét jelentette. A fiatalok pl. füvet kaszáltak az állatoknak, a nők kenyeret sütöttek: munkaerővel, építőanyaggal, tűzifával, gabonával segítettek a rászorulókat.³⁹

Az „*ægdau*”-ba születésüktől belenevelődtek az oszétok. A fiúk a nemzetiség és a családi becsület letéteményesei voltak, akiket 10-12 éves korukig az anyjuk és a család nőtagjai neveltek, majd apjuk és fiútestvéreik feladata volt, hogy bátor és igaz emberré formálják. Erős, ügyes, harcedzett férfiakká (ennek területe pl. céllövészet, kődobás, birkózás, súlyemelés, futás), akik a rajzban, az énekben és a táncban éppúgy jártasak, mint nemzetségük és népük történetében, akik a rájuk váró kötelezettségeket a nehézségek ellenére is büszkén vállalják.⁴⁰

Az oszét közösség tagja számára már eszmélésének első pillanattól magától értetődő volt, hogy minden lépése, minden szava a közösség irányítása alatt áll. A patriarchális társadalomban a család, a nemzetség szigorúan ellenőrizte az „*ægdau*” és ennek külső megnyilvánulása, a viselkedési szabályok, az etikett megtartását. Ezt minden oszét az anyatejjel együtt szívta magába és követte haláláig a hegyi feudalizmus, majd a kapitalizálódó cári Oroszország, sőt a kommunista Szovjetunió időszakában is. Ezeknek a szabályoknak a be nem tartása még a legközelebbi hozzátartozók szemében is megvetéssel, kiközösítéssel, az emberi méltóság megbocsáthatatlan elvesztésével járt.⁴¹

Az oszét hegylakókat az utazók méltóságteljes, közvetlen, igen magas erkölcsiséggel rendelkező embereknek írták le, akik belső kulturáltsága kifejeződésének tekintették a formalizált, udvarias viselkedési és társaskapcsolati

³⁷ Erre is kitér: SZABÓ Géza: Kutatóúton az oszétoknál – a szénakaszálás ünnepe és a Zadaleszki Nana barlangja. *Tisicum*, 26. 2018, 445–476. p.

³⁸ KOVÁCS J. 2008, 145. p.; NAGY 2018.

³⁹ ХАДИКОВА 2014.

⁴⁰ ПФАФ 1871.

⁴¹ МИЛЛЕР 1884–1885.

szabályokat – éppen úgy, mint a költészet, a zene és a művészetek állandó jelenlétét és művelését.⁴²

Koszta Hetagurov ez utóbbihoz szervesen kapcsolódva teremtette újjá az 1890-es évektől a korábban a mindennapokat meghatározó „ægdau”-t a költészet, az irodalom, a zene, a művészet erejével⁴³ – szilárd kapaszkodóvá és megtartó erővé formálva az oszét nemzeti múltat. A 19. századi felemás orosz jogi modernizáció⁴⁴ – amelynek részét jelentették a jogszokásgyűjtések is – kettős hatást gyakorolt az oszét jogszokásokra. Egyrészt a gyűjtés felerősödött: a jogszokás, a szokás mint archaizmus, értékke vált. Megkezdődött az életmód, a mentalitás, az értékrend vizsgálata: az utazók, tudósok, megfigyelők kutatási eredményei feltárták az oszét „ægdau” értékeit.

A modernizáció másik hatása pedig abban a válaszban fogalmazható meg, amelyet az oszét tradicionális közösség a felszívódás veszélyeivel is szembenézve a környezetében lejátszódó társadalmi, gazdasági változásokra adott a 19. század végén. Az értékőrzést, a saját kultúra megerősítését a megmaradás eszközeként fogalmazva újra.

Az oszét jogszokások harmadik forráscsoportja részben jelen idejű. A magát 1991-től nevében is az alán hagyományok örökösének tekintő Észak-Oszét-Alán Köztársaságban a nemzeti történelemtől elválaszthatatlan társadalmi-kulturális örökség részét jelentő jogszokások forrásközlésével, monografikus feldolgozásával párhuzamosan célként fogalmazódott meg azoknak ismét a mindennapok részévé, „élő és gyakorolt jogszokássá” válása – ahogyan ezt az alán (oszét) etikai kódex megszületése, folkorizálódásának során sajátos jogszokásgyűjteménnyé válása is tükrözi.

Az 1991-ben létrejött Oroszország a nemzeti törekvéseket is erősítő légkörben az oszét tudomány kiemelt feladatának tekintette a nemzeti tradíciók mind szélesebb körű „kodifikálását”: nagy számban jelennek meg forrásközlések, monográfiák. Egyrészt tudományterületi összegzések: *Akharbek Magometov* az oszét patriarchális társadalom kutatására vonatkozó korai forrásokat foglalta össze,⁴⁵ *Felix Gutnov* társadalomtörténeti monográfiái megjelentetése mellett a 19. századi kaukázusi jogszokáskutatások adatait tette közzé, a kutatástörténetet kiegészítve a dogmatikai és terminológiai összeggel.⁴⁶ Rendkívül fontos a néprajztudomány területén *Ludvig Csibirov* szintézise az *Oszét Néprajzi*

⁴² КАНУКОВ 1876, 107–108. p.

⁴³ ХЕТАГУРОВ, Коста Леванович: *Особа (Этнографический очерк)*. Ростов-на-Дону, 1894.

⁴⁴ VARGA Csaba: *A kodifikáció mint társadalmi-történelmi jelenség*. Budapest, 2002, 87–89. 91. p.

⁴⁵ МАГОМЕТОВ 2011.

⁴⁶ ГУТНОВ 2012; ГУТНОВ 2015.

Enciklopédiában, illetve *Zalina Kanukova* összehasonlító történeti, néprajzi tárgyú publikációi.⁴⁷

Vladikavkazban, Észak-Oszétia ma már nemcsak oszétok, de más nemzetiség és vallási közösség lakta fővárosában, a Tyerek folyó partján, az oszétok közösségi helyén van egy szobor, amely két heroikus erejű férfit ábrázol, egymásba kulcsolt karokkal. Egy még ereje teljében lévő, de korával már tekintélyt parancsoló és egy fiatal, erős, az idősebbre büszkeséggel, bizalommal és hittel tekintő férfit: apát és fiát. A szobor talapzatán iron nyelven az alábbi felirat olvasható: „*Tartsátok meg a szokásaitokat, mert a szokásaitok tartanak meg benneteket.*” Az üzenet egyértelmű: az oszét nemzet csak a generációk és a szokások erejével, csak közösen, együtt maradhat meg és gyakorolhatja az alán (oszét) etikai kódexben is újrafogalmazott „*xgdau*”-t, azaz „élő jogszokásait”.⁴⁸

II.

Az alán (oszét) etikai kódex, vagy ahogyan szerzője, *Vladimir Khagatov* egy helyen nevezte, az „alán (oszét) becsületkódex” egyes részeinek közlésére még közvetlen az Észak-Oszét-Alán Köztársaság névváltozását követően került sor a *Digor* c. újságban.⁴⁹ A kódex 1994-ben elkészült végleges, teljes változata 15 pontban foglalta össze az oszét nemzeti identitás lényegét a fiatalabb generációk számára – egy újabb sorsforduló, a Szovjetunió felbomlását követően az új Oroszország megalakulásának időszakában.⁵⁰ Több mint két évtized után, ma is tanítják, tanulják és élik, mert az oszét „*xgdau*” túlélte a 20. századot is.

⁴⁷ МАГОМЕТОВ 2011; ЧИБИРОВ 2008; ЧИБИРОВ, Людвиг Алексеевич: *Осетинская этнографическая энциклопедия*. Владикавказ, 2013; ГУТНОВ 2012. АБАЕВ, Василий Иванович: *Избранные труды. Религия, фольклор, литература*. Владикавказ, 1990; КАНУКОВА, Залина Владимировна: *Традиция в современном осетинском обществе*. Владикавказский научный центр РАН, Северо-Осетинский институт гуманитарных и социальных исследований им. В.И. Абаева. Владикавказ, 2018.

⁴⁸ NAGY Janka Teodóra: *Jogi néprajzi adatok a Jászskunság 17–18. századi migrációtörténetéhez: a jász-sági típusú különélő nagycsalád*. In: BARNA Gábor (szerk.): *A XI. Jászskunság kutatása című konferencia előadásai*. Kunszentmárton, 2020, Múzeum a tömlőben, 62–71. p.

⁴⁹ Az „Alán etikai kódex” (1994) néven széles körben ismertté vált „jogszokás-gyűjtemény” *Vladimir Khatagov* nevéhez kötődik. A szerző 2012-ben a kódex keletkezéstörténetét részletezve megerősítette, hogy 1994–1995-ben a Zilahar játékok szervezőbizottsági tagja, *T. Tsomaev* felkérésére gyűjtötte össze a korábban különböző folyóiratokban megjelentett egyes részeket, és nyerték el azok jelenlegi formájukat. A szerző a közkezen forgó, az eltelt több mint két évtizedben széles körben folklorizálódott szöveg variánsainak nagy száma miatt 2011-ben ismét közreadta iron nyelven az eredeti kódexszöveget. A rendkívül nagyszámú iron variációból kiválasztott iron nyelvű közölt forrás és annak több orosz fordításából a közölt mellett (mindig hivatkozva a használt, *Khatagov* nevével és évszámmal jelzett szövegvariánsokra) – most először a magyar szöveget is publikáljuk.

⁵⁰ Ezúton köszönöm *Ludwig Chibirov*, *Muzafer Dzaszsohov*, *Alekszej Chibirov*, *Zalina Kanukova*, *E. H. Gagloeva*, *Rosa Tandelova*, *Kazbek Dulajev*, *Larisa Hekilaeva* és *Szabó Géza*

Az írásban, sőt a világhálón is hozzáférhető közösségi normarend ma is zsinór-mérték. A mindennapok része: ünnepi formában van egyszerű külsővel, de ott van az otthonokban, az iskolában, az utcai hirdetőtáblákon, a közös ünnepek helyszínein. A modern oszét kultúra (nyelv, költészet, oszét-alán kulturális örökség, nemzeti identitás, oszét embereszmény stb.) alapjaként az „ægdau”-ra épülve jelent megtartó erőt a közösség egésze és az egyes generációk számára Észak- és Dél-Oszétiában.

Allon æfsarmy domæntæ⁵¹

Кодекс Аланской этики⁵²

Alán (oszét) etikai kódex⁵³

1. Kæddæriddær æmæ kæmdæriddær dæ zærdyl dar, ragon æmæ uæzdan adæmy fædon kæj dæ, æmæ dyn ægad mitæ kænyiny bar kæj næj.
1. Помни всегда и везде, ты – потомок древнего и благородного народа, а поэтому не имеешь права на недостойный поступок.
1. Emlékezz mindenkor és mindenütt: egy ősi és nemes nép leszármazottja vagy, ezért nincs jogod méltatlan cselekedethez!
2. Zon dæ adæmy æmæ dæ bæstæjy ivg'yd bontæ, æmæ syn akkag arg'kæn. Ucy zonyndzinad fidar kændzæn dæ mon, bærzond kændzæn dæ zærdæ, dætdzæn dyn qaru fydævzarænty ræstædzhy.
2. Знай и чти историю своего народа и края – это знание укрепит твой дух, возвеличит душу, придаст силы в трудные минуты жизни.
2. Ismerd és tiszteld néped és szülőfölded történelmét – ez a tudás megerősíti és megújítja a lelked, erőt ad az élet nehéz pillanataiban!
3. Ma hon dæhi allon, calynmæ næ sahuyr kænaj dæ madælon ævzag, dæ adæmy æg'dæuttæ, kafyny æmæ zaryny aivad.
3. Не считай себя осетином (аланом) пока не усвоишь языка, обычаев и искусства своего народа.
3. Ne tartsd magad oszétnek (alánnak), amíg el nem sajátítod saját néped nyelvét, szokásait és művészetét!

a tanulmányhoz nyújtott szakmai segítségét és *Larisa Hekilaevának* a közölt iron és orosz nyelvű források szöveggondozását.

⁵¹ *Allon æfsarmy houseæntæ* (1994). Составитель Владимир Хатагов, при участии Тамерлана Цомаева и оргкомитета „первых Игр на поле Зилахар”. Az iron és az orosz nyelvű szöveget gondozta: Larisa Hekilaeva, az Oszét Nemzeti Tudományos Könyvtár Ritka Kiadványok Gyűjteménye munkatársa.

⁵² *Кодекс Аланской этики* (1994).

⁵³ Az orosz nyelvű forrást fordította: Nagy Janka Teodóra, lektorálta: dr. Povarnyicina Marina.

4. Iudadzygdær kus dæ uængdyh qæddyhdær kænynyl. Dæ kaddzhyn fydælyt akkag cæmæj uaj, uyj ohyl arhaj de 'nænizdzinad fæltæryn æmæ fidar kænynyl.
4. Постоянно работай над своим физическим и духовным совершенствованием, закаляй и укрепляй здоровье, неустанно работай над своим образованием, чтобы быть достойным своих великих предков.
4. *Folyamatosan foglalkozz tested erősítésével és lelked fejlesztésével: edzd szervezeted és óvd egészséged, légy kitartó önmagad művelésében, hogy méltó lehess dicső őseidhez!*
5. Zon æmæ ma roh kæn dæ myggagvændag jæ særysuangæj abonmæ. Styr cyt kæn zærædtæn, uældajdær ta, card dyn chi balævar kodta, uydonæn – dæ mad æmæ dæ fydæn.
5. Знай и помни родословную свою от основателя рода. С великим почтением относись к старшим, а более всего к родителям своим, даровавшим тебе жизнь.
5. *Ismerd és emlékezz családfádra, nemzetséged alapítójára! Bánj nagy tisztelettel az idősebbekkel és különösen a szüleiddel, akiknek az életedet köszönheted!*
6. Dæ fydælyt ahsdzhiagdær fædzæhstæn dæ zærdæmæ ajs: allony kad mulkæj nicy huyzy baræn is. Allonæn nom kænync, Fydybæstæjæn cy fælloj radta æmæ jæ særappond cy æhsar ravdysta, ærmæst uydon.
6. Как высшую заповедь предков усвой истину – величие алана (осетина) никогда не измерялось богатством, а лишь мерой мужества и труда, отданного во имя Отечества.
6. *Őseid legfőbb parancsolataként ne feledkezz meg arról, hogy az osztótok (alánok) dicsőségének alapja nem a gazdagság, hanem a bátorság és a haza javára végzett áldozatos munka.*
7. Kæddæriddær dæ zærdyl dar, cardy midæg cyfændy kænaj – horzæj, ævzæræj – æppætæj dær dæumæ fæstæmæ uældajdzhyntæj kæj razdæhdzisty, uyj.
7. Всегда помни о том, что всё хорошее и плохое, что ты делаешь в жизни, обернётся тебе сторицей.
7. *Mindig emlékezz arra, hogy mindazt a jót és rosszat, amit az életben teszel, százszorosán kapod vissza.*

8. Nyhasy midæg fyldær qus, k'addær dzur, stæj-iu dæhicæj makuy rappæl. Adæmy 'hsæn is biræ ahæmtæ, dæuæj zonddzhyndær æmæ tyhdzhyndær chi u.
8. В разговоре больше слушай, меньше говори и никогда не бахвалься. Среди людей много тех, кто умней и сильнее тебя.
8. *Beszélgetés közben többször hallgass és kevesebbet beszélj, és soha ne dicsekedj! Az emberek között sokan vannak, akik okosabbak és erősebbek nálad.*
9. Dæhi hiz ahæm quydyjæ: «Dy ta mænæj cæmæj lægdær dæ?» Acy zondahast biræ fydbylz ærhasta Alanystonæn. Kæd dæ rajguyræn bæstæ æcægæj uarzys, uæd dæ uarzt quyddagæj ravdis.
9. Избегай ссор и скандалов. В ссоре с глупцом ты станешь глупее, а умного собеседника полезнее просто выслушать.
9. *Kerüld a vitákat és botrányokat! Az ostobával való veszekedés során magad is ostobább leszel, ennél hasznosabb egy okos beszélőtársat csak meghallgatnod is!*
10. Dæhi hiz hyltæ æmæ qaug'atæj. Ædylyimæ hylgængæ ædylydær kænys, zonddzhy nyhasmæ bajqusyn ta jemæ hyl kænynæj biræ rajdadær u.
10. Опасайся мысли: „Чем ты лучше меня?“, которая много раз разрушала Аланию. Если ты истинный патриот – докажи это делом.
10. *Óvakodj az oktalán és hiú büszkeségtől, amely már sokszor okozta Alánia vesztét. Cselekedeteiddel tegyél bizonyosságot arról, hogy igazi hazafi vagy!*
11. Fyndzhy uælqus guyhhæl uævyn u allon æfsarmy domæntæj iu. Ciny kænæ ziany fyng fydhærd æmæ fyrnoztæn næu.
11. Будь умеренным в еде и питье – это одно из требований аланской этики. Торжества и поминки не повод для обжорства. Поминальные застолья продолжительностью более часа – оскорбительны для памяти умершего.
11. *Mértékkal fogyaszd ételed és élj italoddal – a mértékletesség az alán erkölcs egyik alapvető szabálya! Az ünnepi és a halottakra emlékező lakomák nem jelentenek okot a falánkságra. Ha a halotti tor egy óránál tovább tart, az sérti az elhunyt emlékét.*

12. Dæhicaen æmk'ajæn agur chyzg (læppu), kand jæ uynd æmæ jæ kond-mæ gæsgæ næ, fælæ jæ zond æmæ je 'fsarmmae gæsgæ, jæ binonty æmæ myggadzhy æg'daumæ gæsgæ.
12. Выбирай невесту (жениха) не только по красоте лица и тела, а по наличию ума и чести, по традициям семьи и фамилии.
12. *A menyasszony (vőlegény) kiválasztása során ne csak arcának és testének szépségére, de értelmére, erkölcsére és családjára, nemzetsége hagyományaira és származására is légy figyellemmel!*
13. Аллон бинонтæ бирæ цотæй фидауынц.
13. Забота о потомстве и воспитание в детях аланского духа – святая обязанность осетина. Несмотря на трудности и проблемы желательно, чтобы в твоей в семье было не менее трёх детей. В больших семьях легче воспитать в них порядочность и искреннюю любовь к родителям.
13. *Az oszétok szent kötelessége gyermekeik és utódaik az alán szellemiségben történő nevelése. Élj bármely nehézségek között, szülessen családodban legalább három gyermek, mert a nagy családokban könnyebb a tisztességre, a becsületre és a szülők iránti őszinte szeretetre nevelés!*
14. Makuy-iu bafhær kæcyfændy adæmy hatty kænæ diny ænk'aræntæ. Aly adæmtæ dær sty Huycauæj lævar.
14. Никогда не оскорбляй ничьих национальных и религиозных чувств. Каждый народ – дар божий, помни об этом всегда.
14. *Soha ne sértsd meg más ember nemzeti és vallási érzéseit! Mindig jusson eszedbe: minden, a nemzet és a hit Isten ajándéka!*
15. U særystyr æmæ ræstzærdæ adæjmag. Nædær stong, nædær uazal, nædær mælæty tas quamæ ma basættoj dæ nyfs, kæd allon adæmy æcæg fyrт dæ, uæd.
15. Будь всегда и во всём человеком чести. Пусть ни голод, ни холод, ни страх смерти не сломят твоего духа.
15. *Légy mindenkor és minden ügyedben becsületes! Ne hagyd, hogy az éhség, a hideg és a halál félelme megtörje a lelkedet!*